

Brněnský Cejl

Historie pozapomenuté věznice, kde své odpůrce věznili Habsburkové, nacisté i komunisté

HELENA STAUFČÍKOVÁ

Na Cejlu v arestě, tam je blaze, tam lezou blechy, vši po podlaze, já je chytal, jednu, dvě, tři, házel jsem je do povětří. Tak v roce 1909 shrnul jeden z kriminálníků své zážitky z věznice v Brně na Cejlu č. 71.¹ Její historie se ale začala psát už v roce 1770. Dvorským dekretem bylo rozhodnuto o stavbě společné káznice pro celou Moravu. Základní kámen položil 20. července 1772 zemský hejtman Arnošt Kryštof hrabě von Kaunic. Nejstarší část věznice vznikla v letech 1772–1776. V roce 1779 vysvětil první brněnský biskup František Matyáš hrabě Chorinský z Ledské věžeňskou kapli, která byla zasvěcena Nanebevstoupení Panny Marie. Objekt zpočátku nesloužil svým účelům. V letech 1779–1786 zde z rozhodnutí Marie Terezie fungoval sirotčinec. Od roku 1786 se již budovy používaly k původně zamýšlenému účelu. Věznice se rychle začala zaplňovat vězni, kteří sem byli převáženi ze Špilberku. V roce 1797 v ní bylo 355 vězňů.²

Popis věznice z konce 18. století podává ve svém deníku Ferenc Kazinczy.³ Zařízení cel se nijak nelišilo od cel na Špilberku, kde byl Kazinczy vězněn po svém zatčení za účast na protihabsburském jakobínském povstání v Uhrách (připravovalo se na jaře 1794). Nábytek na celách tvořil stůl a pletené židle. V zimě se cely vytápěly kamny, která stála v před-síni. Na procházky chodili vězni do zahrady.

Svou nynější podobu získala věznice, která dodnes stojí mezi ulicemi Cejl, Soudní a Bratislavská, při přestavbě v letech 1843–1844. Vznikla čtyřkřídlá budova, jejíž součástí byl i Zemský trestní soud. Na počátku 20. století prošla rekonstrukcí.

Špatné nakládání s vězni na Cejlu nebylo jen problémem období protektorátu a následně 50. let, kdy věznice sloužila pro potřeby komunistického režimu. V roce 1906 se v tisku začaly objevovat zprávy o otřesném zacházení dozorců s vězni. V článku s příznačným názvem *Skandální poměry v brněnském kriminále* se čtenář mimo jiné dočetl: *Poměry, které zde ochvívají celou budovu, jsou přímo skandální, zvláště co se týče stran některých dozorců vůči vězňům. Tito sobě myslí, že s lidmi zde se nacházejícími mohou nakládat dle svého způsobu. Ty nejsprostší nadávky, tahání za vlasy, štouchání, pohlavkování, každý jest u nich lump, zloděj. Nemá rozdílu mezi obyčejnými zločinci a politickým vězni.⁴*

Po vzniku Československé republiky byla věznice zařazena pod brněnský krajský soud, který sídlil přímo v jejím areálu. Ve věznicích krajských soudů si odsouzení odpykávali tresty nepřesahující délku jednoho roku. Cejl rovněž sloužil jako vazební věznice brněnského krajského soudu. Věznice byla rozdělena na tři oddělení – ženské, mužské a pro mladistvé. Kapacita věznice dlouhodobě nevyhovovala, na velký počet vězňů bylo málo dozorců, na celách se tísnilo až 20 osob. V letech 1926–1928 věznicí průměrně ročně prošlo 2100 osob. Nově příchozího vězně nejprve umístili do přejímací cely. Vězeňský lékař, duchovní, učitel a správce věznice vyšetřili jeho

1 *Rovnost* (dnes *Brněnský deník*), 23. 3. 1909, s. 6.

2 FRIŠAUFOVÁ, Hana: *Věznice na Cejlu č. 71 v Brně (1772–1949)*. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Brno 2011, s. 12.

3 PRAŽÁK, Richard (ed.): *Ferenc Kazinczy a Brno. Vězeňský deník Ference Kazinczyho a jeho pobyt v Brně*. Masarykova univerzita, Brno 2000, s. 6–7. Kazinczy byl na Cejlu vězněn od 23. 1. 1796.

4 FRIŠAUFOVÁ, Hana: *Věznice na Cejlu č. 71 v Brně (1772–1949)*, s. 21.

zdravotní a psychický stav. Vězeňský úředník následně rozhodl o tom, zda vězeň půjde do samovazby nebo na společnou celu.

Budíček ve věznici byl v šest hodin ráno, v půl sedmé dostali vězni snídani a od sedmi do půl dvanácté pracovali (do jedné směli po obědě odpočívat). Odpolední práce trvala od jedné do půl čtvrté. Po večeři měli vězni opět čas na odpočinek. Večerka začínala v devět hodin. Pracovní povinnost se vztahovala na všechny vězně, s výjimkou politických a vazebně stíhaných.⁶

Vězeňskou stravu kontroloval lékař. Vězni dostávali denní dávku chleba, k snídani se podávala polévka, v neděli i bílá káva. K obědu byla polévka a dvakrát týdně i maso. K večeři vězni většinou dostávali polévku.

Krajské soudní věznice disponovaly knihovnou a ministerstvo spravedlnosti pro vězně vydávalo týdeník *Noviny*. Vycházel ve čtvrtek a jeho obsah tvořily stálé rubriky „Na okraj dne“, kde se čtenář dozvěděl více o aktuální politické situaci, „Průmysl“,

Zvon Vězeňské služby

Ke svolávání dozorců při mimořádných událostech sloužil zvon. Ten byl pravděpodobně ulit pro vězeňskou kapli. Vyrobila jej dílna Franze Hillera v roce 1858. Zasvěcen byl sv. Josefu Kalasánskému, což dokládá nápis v horní části zvonu: „ST JOSEPHUS CALASANCTIUS“. Historik Ondřej Hladík ve své práci⁵ uvádí, že zasvěcení tomuto světcovi je v českém prostředí dosti neobvyklé a dodnes nebyl objeven druhý zvon stejného zasvěcení. V roce 1956 byl zvon odvezen do nově postavené věznice v Brně-Bohunicích, kde se nachází dodnes. Je považován za oficiální zvon Vězeňské služby ČR.

5 HLADÍK, Ondřej: Tajemství brněnského zvonu. *České vězeňství*, 2004, roč. 12, č. 3, s. 22.

„Sport“, nechyběly křížovky a vtipy. Byl vydáván od roku 1923.

Do věznice denně docházel lékař, který se staral o vězně na nemocničním oddělení. V letech 1809–1832 působil ve věznici lékař Ernst Rincolini, jenž své zkušenosti shrnul v publikaci *Über Gefängniskrankheiten*, která vyšla roku 1827 v Brně. V letech 1916–1922 na Cejlu pracoval MUDr. Bedřich Zuska, po odchodu do důchodu ho nahradil MUDr. Josef Andrysík. Ten ve své funkci setrval až do 22. února 1949, kdy požádal o rok ozdravné dovolené. Na jeho místo nastoupil vojenský lékař ka-

pitán František Vystrčil.⁷ Ke konci první republiky, v roce 1937, bylo ve věznici 49 cel, jejichž kapacita byla stanovena na 468–550 osob.⁸

Protektorátní období

Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava došlo k reorganizaci českého soudnictví. Věznice byla rozdělena na dvě části. Jedna sloužila potřebám Německého zemského soudu. Šlo o tzv. Haftanstalt. Pro své účely zabrala německá správa první patro zadního traktu, celkem 16–20 místností. Vězni na celách se rychle měnili, většinou bylo na jedné cele 16–35 osob. Údaj o přesném počtu vězňů se dochoval z 10. října 1940, kdy na celách bylo 125 mužů a 25 žen. Vězně zde měli na starost němečtí dozorcí. Po vykonání ranní hygieny dostali vězni snídani, většinou 15 dkg chleba a černou tekutinu, která měla s kávou společnou jen barvu. Strava byla velice nuzná – Cejl platil za nacistické vězení s nejnižšími přídělky jídla. Ráno se na celách uklízelo, vynášely se latríny. Po úklidu následoval nástup do práce. Vězni lepili sáčky, mučolapky, krabičky, třídili staré šatstvo. Na rozdíl od období první republiky nyní místo poobědového klidu museli chodit po vězeňském dvoře. Odpoledne bylo opět ve znamení práce až do večera. Po večeři následoval tzv. Anschluss, každodenní rituál, během kterého dozorce zkontroloval počet vězňů na cele. Vězni museli stát bě-

Vězeňská kaple

Foto: autorka

6 Tamtéž, s. 24–26.

7 ABS, f. Věznice Brno – nezpracováno, Deník přednosta věznice (1936–1951).

8 FRIŠAUFOVÁ, Hana: *Věznice na Cejlu č. 71 v Brně (1772–1949)*, s. 27–28.

hem kontroly v pozoru a velitel cely hlásil stav vězňů.⁹

Zbytek věznice sloužil potřebám českého krajského trestního soudu. V této části pracovali čeští dozorcí. Celkem zde bylo zaměstnáno 5 úředníků a 40 členů vězeňské stráže. Vězní zde byli pouze kriminální trestanci. Oproti německé části tu panovaly mírnější podmínky.

Z roku 1943 se dochovala výroční zpráva, ze které je patrné, že došlo k poklesu vězňů. V dubnu bylo v celách 243 osob, 100 z nich bylo do září propuštěno. Během roku 1943 prošlo věznicí celkem 466 vazebně stíhaných osob a 150 trestanců.¹⁰ V neděli směli vybraní trestanci navštěvovat bohoslužbu konanou ve vězeňské kapli. Česká mše začínala v 7.15, po ní následovala mše v němčině.¹¹

Za rok 1943 ošetřil vězeňský lékař Andrysík 283 pacientů. Mezi nejčastější choroby, kterými vězni trpěli, patřila angína, tuberkulóza, chřipka, svrab a pohlavní choroby. Šest mužů bylo hospitalizováno v zemské nemocnici. Jeden vězeň spáchal sebevraždu, dva v nemocnici zemřeli, jeden muž skončil v ústavu pro choromyslné. Dvě vězněné ženy porodily. O útěk se ve sledovaném období pokusili čtyři vězni. Všichni byli dopadeni.¹²

Část věznice využívalo i brněnské Gestapo, které na Cejlu zřídilo ženské oddělení. Na podmínky panující ve vězení vzpomíná pamětnice Jindřiška Havrlantová, kterou Gestapo zatklo 8. února 1945: *Byla jsem tam jako mladistvá a dostávala jsem dvojitou porci. Jenomže já jsem tam hlad neměla, a tak jsem se s ostatními dělila. Byla jsem zničená [...] Na Cejlu nás bylo 24 a bylo tam plno štěnic. Každý večer jsme si*

Půda vězení. Na trámu jsou upevněny háky, na kterých byli v březnu 1945 oběšeni odbojáři.

Foto: autorka

*musely ke krku na noc uvázat šátek, aby nás nesežraly [...] Vždycky když byl nálet, tak jsme musely dát slamník do okna.*¹³

V období protektorátu byla ve věznici vykonána jedna poprava. Za účast na jedné z největších partyzánských akcí, která tehdy na Moravě proběhla, byli k trestu smrti odsouzeni dva čeští odbojáři. Alois Zavadil a Květoslav Kolařík. Večer 26. února 1945 společně s dalšími třinácti partyzány vypustili na nádraží v Morkovicích 24 cisteren, které převážely pohonnou hmotu. Poprava proběhla 12. března 1945 v ranních hodinách na vězeňské půdě. Dodnes jsou zde háky, na kterých byli odbojáři oběšeni.¹⁴

V roce 1944 poškodily věznici dva nálety amerických bombardérů - první 25. srpna, druhý 20. listopadu. Po-

ničily střechu, okna a dveře. Vězni se podíleli na opravách. Odklízeli trosky a nevybuchlé bomby a kopali hroby pro oběti leteckých útoků.¹⁵

Od konce druhé světové války do roku 1947

Po druhé světové válce byla věznice převedena zpět pod ministerstvo spravedlnosti a Cejl se stal věznicí Krajského soudu v Brně. Dozorčí službu vykonával Sbor uniformované vězeňské stráže (SVS). Věznice byla po náletech poškozená, zůstalo 35 cel s maximální kapacitou 450 osob. Po prohlídce, která se konala 5. května 1945, započaly opravy.¹⁶

Po válce zde byli věznění Němci a čeští kolaboranti. Dne 8. června 1945 zasedl v Brně Mimořádný

9 Tamtéž, s. 44-45.

10 ABS, f. Ministerstvo spravedlnosti - Správa vězeňské stráže Praha (E/1), k. 13, inv. j. 16, Výroční zpráva věznice Brno na Cejlu za rok 1943.

11 ABS, f. Věznice Brno - nezpracováno, Deník přednosta věznice (1936-1951).

12 ABS, f. E/1, k. 13, inv. j. 16, Výroční zpráva věznice Brno na Cejlu za rok 1943.

13 PINEROVÁ, Klára: Rozhovor s Jindřiškou Havrlantovou. In: BOUŠKA, Tomáš - PINEROVÁ, Klára - LOUČ, Michal (eds.): *Českoslovenští političtí vězni. Životní příběhy*. Česká asociace orální historie - Političtí vězni.cz, Praha 2009, s. 96-97.

14 FRIŠAUFOVÁ, Hana: *Věznice na Cejlu č. 71 v Brně (1772-1949)*, s. 59-63.

15 ABS, f. Věznice Brno - nezpracováno, Deník přednosta věznice (1936-1951).

16 Tamtéž.

lidový soud (MLS).¹⁷ Na základě vnesených rozsudků byli do věznic přivezeni první dva odsouzení k nejvyššímu trestu a jeden vězeň, který byl odsouzen k 8 letům odnětí svobody. Příslušník Gestapa Leopold Potschke byl odsouzen mimo jiné i za zařazování Židů do transportů. Václav Bebar byl usvědčen z udavačství. Ani jeden z nich však pravděpodobně nebyl popraven na Cejlu. Deník přednosty věznic uvádí první popravu až 31. října 1945. Hana Frišaufová ve své práci píše, že oba byli popraveni v Jahnově tělocvičně v Údolní ulici v Brně. Místo bylo dle Frišaufové zvoleno úmyslně vzhledem k tomu, že dříve patřilo německému Turnvereinu. Exekuce se zde vykonávaly až do října 1945, kdy se začalo popravovat na ženském dvoře na Cejlu.

První poprava odsouzenice MLS Brno na Cejlu byla vykonána 31. října 1945. Šlo o konfidentku a udavačku Karolínu Chobotskou. Výkon trestu smrti začal v 15.50, o dvacet minut později lékař konstatoval smrt a byl sepsán protokol o popravě. Během roku 1945 proběhly ještě tři popravy. Další 30 osob skončilo na popravišti na základě rozsudku MLS Brno během roku 1946. V září toho roku byl popraven významný představitel nacistické okupační moci v Brně, policejní ředitel a viceprezident země Moravskoslezské Karel Schwabe. Nejvíce exekucí bylo v prosinci, kdy končily procesy s představiteli

nacistických organizací. V roce 1947 se popravovalo od ledna do května, trest smrti byl vykonán na 37 lidech, převážně se opět jednalo o představitel nacistických organizací.¹⁸

Výroční zpráva věznic krajského soudu z roku 1946 reflektuje stav věznic rok po válce. Konstatuje, že se stav budovy sice zlepšil, ale i nadále trvá situace, kdy věznici nelze zcela využít. Podává informace i o věznicích. Mezi nejčastější choroby patřily nemoci plic a horních cest dýchacích. Vězni byli podvyživení. Během roku uteklo jedenáct osob, devět bylo následně dopadeno.¹⁹

Období 1948–1956

Po únoru 1948 se začala věznice zaplňovat politickými vězni, kteří byli oficiálně označováni jako státní. Tito vězni – podle komunistické doktríny pro společnost nebezpečnější než vězni kriminální – byli odsouzeni Státním soudem podle zákona č. 50/1923 Sb., zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky a podle trestního zákona č. 86/1950 Sb. Nejčastěji padaly tresty za velezradu a vyzvědačství. Příběhy některých vězňů jsou útržkovitě zpracovány v literatuře věnované třetímu odboji a v memoárové literatuře.²⁰

V březnu 1948 předložilo Presidium Krajského soudu v Brně návrh na novou úpravu domácího řádu pro

věznic krajských soudů. Řád měl být vyvěšen v každé cele a vězeň měl povinnost se s ním seznámit.²¹ Pro účely výkonu trestu odnětí svobody byla věznice dlouhodobě nevyhovující. Často byla přeplněná a nedostatečně vybavená dostatečným hygienickým vybavením. Byla nevhodná i pro vyšetřovací účely. Absence dostatečného množství samovazeb měla za následek porušování pravidel, která zakazovala pobyt více osob z jednoho vyšetřovaného případu na jedné cele. Běžně na jedné posteli spali dva až tři vězni.

V dubnu 1948 bylo na Cejlu 733 vězňů. Převahu (315) měli vyšetřovanci Státního soudu Brno, 247 osob byli trestanci a 171 retribuční vězni. Po červnové amnestii prezidenta Gottwalda se na svobodu dostalo 152 trestanců a 67 vyšetřovanců. V roce 1949 bylo ve věznici 45 společných cel, šest nemocničních cel a šest korekcí. Její kapacita byla 450 vězňů. V případě nouze v ní mohlo být až 750 osob obojího pohlaví.²² Výroční zpráva za rok 1949 informuje o přeplněnosti věznic – průměrně v ní bylo až 907 osob.²³ Ani k lednu 1951 není zaznamenáno zlepšení situace. Na Cejlu bylo 882 vězňů (784 mužů a 98 žen), převážně šlo o osoby ve vazbě nebo výkonu trestu od jednoho měsíce do tří let – celkem 632. V červnu 1951 došlo k mírnému zlepšení, počet vězňů klesl na 799, z toho bylo 272 vyšetřovanců Státní prokuratury.²⁴

17 Tento soud byl zároveň prvním Mimořádným lidovým soudem, který v Československu zasedl. FRIŠAUFOVÁ, Hana: *Věznice na Cejlu č. 71 v Brně (1772–1949)*, s. 73.

18 Tamtéž, s. 73–75.

19 KUČERA, Josef a kol.: *Brněnská věznice včera a dnes*. Vydáno u příležitosti 50. výročí otevření věznic v Brně-Bohunicích 1956–2006. *České vězeňství*, mimořádné číslo, 2006, s. 6.

20 BARTOŠEK, Karel: *Český vězeň. Svědectví politických vězeňkyň a vězňů padesátých, šedesátých a sedmdesátých let*. Paseka, Praha – Litomyšl 2001; BOUŠKA, Tomáš – PINEROVÁ, Klára – LOUČ, Michal (eds.): *Českoslovenští političtí vězni. Životní příběhy*; NAVARA, Luděk – KASÁČEK, Miroslav: *Příběhy třetího odboje*. Host, Brno 2010; TITÍŽ: *Volavčí síť. Po stopách třetího odboje*. Host, Brno 2012; ROBEŠ, Bohumil: *Čas likvidace*. CERM, Brno 2002; KLOBAS, Oldřich: *Jak se chodí v laně. Svědectví politického vězně z padesátých let o jáchymovském táboře Nikolaj*. Blok, Brno 1996; PODSEDNÍK, Josef: *Kronika mého života*. Archiv města Brna, Brno 2000.

21 ABS, f. E/1, k. 17, inv. j. 21, Domácí řád pro věznic krajských soudů z roku 1948.

22 Tamtéž, k. 17, Evidence umístění vězňů z 19. dubna 1949.

23 KUČERA, Josef a kol.: *Brněnská věznice včera a dnes*, s. 7.

24 K proměnlivému počtu vězňů více STAUFČÍKOVÁ, Helena: *Věznice v Brně na Cejlu jako součást komunistického represivního systému*. Magisterská diplomová práce. Univerzita Pardubice, Pardubice 2018, s. 74–76.

Srpnová zpráva z roku 1952 poukazuje na špatnou vybavenost věznice z hlediska bezpečnosti. Budova je v ní označena za jednu z nejstarších v Brně. Hlavní závady zpráva spatřuje v nutnosti každoročních oprav, absenci splachovacích záchodů a vodu na celách. Místo záchodů vězni používali kbelík (tzv. žanek), který chodbaři každé ráno vynášeli. V roce 1952 bylo ve věznici 5 samovazebních a 55 společných cel. Administrativní část se skládala z deseti kancelářů, deseti ubikací, sedmi dílen, deseti skladů, čtyř garáží a stejného počtu ošetřoven. Dále zde byla jedna kůlna, čtyři dvory a divadelní sál. Objekt věznice byl rozdělen do pěti budov. Cely i kanceláře vytápěla kamna. Kanceláře SVS měly splachovací záchody.²⁵

Vězni vstávali v šest hodin. Před snídaní si ustlali postel. Od čtvrt na sedm roznášeli určené vězni (tzv. šálkaři) snídaní v ešusech, na kterou bylo vyhrazeno 15 minut. Následoval úklid cel. Po příchodu dozorce vedoucí cely nahlásil počet vězňů, ostatní museli stát v pozoru. Od sedmi do dvanácti vězni pracovali. Na oběd měli hodinu, po něm šli na vycházkový dvůr. V jednu opět nastoupili do práce. Večeři dostávali ve tři hodiny. Večerka začínala v osm hodin.²⁶

Ložní prádlo se vyměňovalo jednou měsíčně. Do sprchy se vězni dostali jednou týdně.²⁷ Podle zprávy z roku 1954 však probíhalo koupání nepravidelně, vězni se mohli osprchovat třikrát za měsíc. Do sprch chodili vždy společně z jedné cely. Po koupání dostávali čisté prádlo.²⁸

Ve věznici bylo zřízeno nemocniční oddělení. Lékařem zde byl již zmiňovaný MUDr. Josef Andryš, po něm nastoupil MUDr. František Vystrčil.

V-10

Velitelství oddílu SVS BRNO

Denní pořad zaměstnání příslušníků SVS oddílu SVS B r n o .

Pondělí až pátek.

6.45	-	7.00	Stání desítko roznáší velitele, dvacetiminutovka, v dílně a pobojá roznáší roznáše.
7.00	-	12.00	střední vězní při zaměstnání a vycházkách.
12.00	-	12.30	polední přestávka 1. částí stráž.
12.30	-	13.00	polední přestávka 2. částí stráž.
13.00	-	16.00	střední vězní při zaměstnání vězní.
16.00	-		nástup noční služby.

Ústava R o b o t a

6.45	-	7.00	Stání desítko roznáší velitele a roznáší roznáše.
7.00	-	13.00	střední vězní při zaměstnání, vycházkách a koupání.
13.00	-		nástup noční služby.

H o d i n e .

7.00	-	13.00	střední vězní při procházkách a návštěvách.
13.00	-		nástup noční služby.

Denní pořad zaměstnání vězňů v oddělení věznice A B R N O .

Pondělí až pátek.

6.00	-	6.15	buřinka
6.15	-	6.30	stání lážek
6.30	-	7.00	úklid cel
7.00	-	7.15	úklid cel a roznáší nástup vězňů.
7.15	-	12.00	zaměstnání vězní, vycházkách a vycházkách.
12.00	-	12.30	polední přestávka, oběd, a vycházky s dílnami.
12.30	-	13.00	zaměstnání vězní v dílnách, obědová smlouba pracovní cel.
13.00	-	13.30	vycházková vězeň
13.30	-	16.00	úklid cel
16.00	-	19.45	zaměstnání v celách vězňů stání.
19.45	-		příprava k večeři
20.00	-		večeře

R o b o t a .

6.00	-	6.30	buřinka
6.30	-	7.00	stání lážek, úklid cel, úklid cel a nástup vězňů.
7.00	-	12.00	zaměstnání vězní a vycházky
12.00	-	12.30	vycházková vězeň
12.30	-	13.00	vycházková vězeň a úklid cel
13.00	-	19.45	zaměstnání v celách vězňů stání a jednou za 14 dní pro pracovníci úklid cel.
19.45	-		příprava k večeři
20.00	-		večeře

H o d i n e .

6.00	-	6.30	buřinka
6.30	-	7.00	stání lážek, úklid cel, úklid cel a nástup vězňů.
7.00	-	12.00	vycházková vězeň
12.00	-	12.30	návštěvy
12.30	-	13.00	vycházková vězeň
13.00	-	13.00	vycházková vězeň a úklid cel.

473

Denní pořad zaměstnání příslušníků SVS Brno a vězňů v soudní věznici A Brno Foto: ABS

Jako pomocný lékař pracoval ve věznici retribuční vězeň Dušan Mlýnek, odsouzený MLS Brno na 12 let. Dále zde působil zubař Rudolf Albrecht, kterého Státní soud Brno odsoudil ke

2 letům odnětí svobody.²⁹ V případě, že zdravotní stav vězně vyžadoval hospitalizaci, byl pacient umístěn na vězeňském oddělení v nemocnici U svaté Anny v Brně.

25 NA, f. Správa sboru nápravné výchovy (dále jen SSNV) - nezpracováno, k. 22, 23, Zpráva o výsledku šetření zvláštní komise ministerstva spravedlnosti a ministerstva národní bezpečnosti ve věci vyšetřovací věznice v Brně z roku 1952.

26 ABS, f. Věznice Brno, k. 3, složka r. 1952 „V“ Věznice č. 1 Brno, Denní pořádek zaměstnání příslušníků SVS oddílu SVS Brno a Denní pořad zaměstnání vězňů v soudní věznici A Brno.

27 ABS, f. E/1, k. 17, inv. j. 21, Domácí řád pro věznice krajských soudů z roku 1948.

28 ABS, f. Krajské oddělení nápravných zařízení Brno (E/3), k. 1, Zpráva o kontrole věznice z 13. července 1954.

29 ABS, f. E/1, k. 41, inv. j. 67, Seznam lékařů z 12. 11. 1950.

Domácí řád nařizoval vězňům pracovat. Z výdělku měly být pokryty výdaje na jejich pobyt. Nárok na odměnu měli vězni až od 1. července 1952.³⁰ V roce 1952 fungovalo ve věznici deset dílen: krejčovská, truhlářská, zámečnická, autodílna, obuvnická, knihařská, tiskařská, stavební, prádelna a sáčkárna, kde bylo zaměstnáno nejvíce vězňů.³¹ Většina odsouzených nepracovala přímo ve věznici, ale na venkovních pracovištích.

Ve věznici fungovala vězeňská knihovna. Administrativu zde vedl odsouzený, který rovněž připravoval knihy pro vězně. Velitel oddělení měl na starosti vydávání knih na cely, jejich kontrolu a vracení. Ve věznici se promítaly i filmy.

Návštěvám byla vyhrazena zvláštní místnost. Jen ve výjimečných případech a po předchozím povolení mohl vězeň přijmout návštěvu v jiných prostorách.

Na vycházky měli vězni chodit denně. Ti, kteří byli souzeni v rámci jednoho případu a nebyli spolu na cele, se během vycházek snažili domluvit a vzájemně se informovat.³²

Vzhledem ke špatnému stavu cejlské věznice byla v letech 1953–1956 v Brně-Bohunicích vystavěna věznice nová.³³

Osobnosti vězněné na Cejlu

Jedním ze slavných cejlských vězňů byl básník Petr Bezruč. Důvodem

pro jeho zatčení se staly dvě básně, které vyšly 1. června 1915 v časopise *L'Indépendance tchéque*. Básně podepsané iniciálami P. B. oslavovaly cara a ruskou armádu. Básník byl nejprve vězněn ve Vídni, odkud jej převezli na Cejl. Pobyt v tamější věznici nesl velmi těžce, což je patrné i z jeho korespondence s advokátem Hynkem Bulínem: *Jsem demokrat, cítím s každým chudákem jako s bratrem, ale když moji společníci ani nejsou lidé...*³⁴ Na Cejlu strávil téměř měsíc. Po intervencích advokáta Bulína se dostal v únoru 1916 na svobodu. Neoprávněnost básníkovy věznění se ukázala až po první světové válce, kdy byl odhalen pravý autor veršů.³⁵

Za zdmi cejlské věznice se v roce 1933 ocitl i československý generál Radola Gajda, po odchodu z armády vůdce Národní obce fašistické. Vězněn byl pro účast na útoku fašistů na vojenská kasárna v Brně-Židenicích, jehož cílem bylo získat zbraně a vyvolat protistátní převrat.³⁶

Na Cejlu byli vězněni i významní představitelé české katolické poezie, např. Jan Zahradníček a Zdeněk Rotrekl. Zahradníček byl zatčen 14. června 1951 a souzen v rámci procesu Prokúpek a spol.³⁷ Celu sdílel s Vlastimilem Železným, odsouzeným k trestu smrti. Železný směl na cele hrát na housle. Hrával i Largo z *Novosvětské* Antonína Dvořáka. Zahradníček k Largu složil slova.³⁸

Zdeněk Rotrekl byl za svou protikomunistickou činnost zatčen 21. dub-

Jan Zahradníček:

Largo

*Slzících očí teď miliony jsou,
které tvář drahou jim spatřit
nemohou.*

*Ustrň se, Ježíši, dopřej návrat nám
k domovům svobodným, k slunci,
ke hvězdám.*

*Od světa tvého dělí nás krutá
mříž.*

*Z úzkostí žalářních prosbu naši
slyš.*

*Vrať otce synům svým, syny
matkám zas.*

*Rozsvět nad domovy pokojný svůj
čas.*

na 1949. Po ukončení vyšetřování byl převezen na Cejl, kde čekal na soudní proces.³⁹

K dalším zajímavým osobnostem, jež prošly branami Cejlu, patří JUDr. Zdeněk Kessler, první předseda Ústavního soudu ČR,⁴⁰ a básník a překladatel Václav Renč, který byl společně s literárním kritikem a historikem Bedřichem Fučíkem souzen ve stejném procesu jako Jan Zahradníček.

Popravy

Popraviště bylo na dvoře č. 2, který sloužil jako vycházkový dvůr pro vězeňkyně. Šibenice zde nestála trvale. Před popravou byla vždy umístěna na předem připravené místo a po je-

30 HEJL, Vilém: *Zpráva o organizovaném násilí*. Univerzum, Praha 1990, s. 269.

31 NA, f. SSNV - nezpracováno, k. 32/2, Zprávy o jednotlivých věznicích, Soudní věznice A Brno, Gottwaldova č. 71, 20. 7. 1952.

32 STAUFČÍKOVÁ, Helena: *Věznice v Brně na Cejlu jako součást komunistického represivního systému*, s. 87–93.

33 KUČERA, Josef a kol.: *Brněnská věznice včera a dnes*, s. 9.

34 PRAČKA, Břetislav - KRÁLÍK, Oldřich - DVOŘÁK, Jaromír: *Bezručův proces 1915–1918*. Krajské nakladatelství, Ostrava 1964, s. 68.

35 FRIŠAUFOVÁ, Hana: *Věznice na Cejlu č. 71 v Brně (1772–1949)*, s. 22–23. Jeho jméno v této práci uvedeno není, autorce se jej nepodařilo vypátrat.

36 Blíže PEJČOCH, Ivo: *Židenický puč. Ohrožení demokracie nebo soukromý pokus o převrat?* Viz <http://www.vhu.cz/zidenicky-puc-ohrozeni-demokracie-nebo-operetni-akce/> (citováno k 21. 7. 2018).

37 K brněnskému procesu s intelektuály blíže ANEV, Petr: *Procesy s údajnými přísluhovači Zelené internacionály. Paměť a dějiny*, 2012, roč. 6, č. 4, s. 30–32.

38 NAVARA, Luděk - KASÁČEK, Miroslav: *Volavčí síť*, s. 174.

39 ABS, f. Vyšetřovací spisy - Brno (BN-V), vyšetřovací spis a. č. V-2682 BN Zdeněk Rotrekl.

40 Tamtéž, vyšetřovací spis a. č. V-2955 BN Zdeněk Kessler.

Ženský dvůr a místo, kde stávala šibenice

Foto: autorka

jím vykonání opět uklizena. Během stavebně historického průzkumu věznice, který proběhl v roce 2016, byly objeveny před celou č. 64 základy, do kterých byla šibenice typu prkno ukotvována. Tlusté prkno bylo kolmo postaveno do vybetonovaných základů. V horní části prkna byl hák, na který se zavěsilo škrtdidlo, ve spodní části pak kladka, přes níž vedlo lano. Tím měl odsouzený spoutané nohy. Katův pomocník tahal za lano na druhém konci. Odsouzenému se nezlomil vaz, smrt nastala po pomalém dušení. Po popravě se těla odvážela k soudní pitvě.⁴¹

Ve věznici se popravovalo od 5. května 1937 do 30. srpna 1952. Prvním popraveným byl dvojnásobný

vrah Johann Twaruscek. Strážmistr Sboru národní bezpečnosti Leopold Doležal byl za svou odbojovou činnost popraven na Cejlu jako poslední.⁴² V letech 1948–1952 bylo ve věznici popraveno celkem 17 osob, z nichž 12 bylo odsouzeno Státním soudem Brno.⁴³

V roce 1955 byla věznice uzavřena. Až do roku 2006 zde mělo deponovat Moravské zemské muzeum. Od té doby byl vězeňský areál uzavřen a chátral. Věznice je v majetku Statutárního města Brno. Na počátku roku 2016 zahájilo ministerstvo kultury řízení o prohlášení budovy za kulturní památku, které bylo ukončeno 14. července 2016, kdy byl věznici udělen statut kulturní památky.

V březnu 2018 vyhlásila Rada města Brna vítěze architektonické soutěže na její přestavbu. Vítězný projekt počítá s vytvořením Kreativního centra.⁴⁴ Přestavba je finančně velmi nákladná, měla by vyjít na 400 milionů korun. V rámci financování projektu se počítá i s využitím fondů Evropské unie. Nezbývá než doufat, že navržená přestavba vězeňského areálu zachová pietní charakter celého místa a že nevznikne jen další komerční prostor. Jedinost budovy spočívá v tom, že je jednou z mála dochovaných komunistických věznic. Zároveň je třeba zachovat úctu vůči vězňům, kteří v ní trpěli a ztratili kus života.⁴⁵

41 NAVARA, Luděk – ALBRECHT, Jan: *Abeceda komunismu*. Host, Brno 2010, s. 180.

42 LIŠKA, Otakar a kol.: *Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918–1989*. 2. vydání. ÚDV, Praha 2006, s. 184–186. K Leopoldu Doležalovi blíže ABS, f. Vyšetřovací spisy – Brno (BN-V), vyšetřovací spis a. č. V-656 BN Majerová Božena a spol., podsvazek 2 vyšetřovacího svazku.

43 Tématem trestu smrti, který udělil Státní soud Brno, se zabýval ve své práci TRKAN, Tomáš: *Brněnský státní soud v letech 1948–1952. Popravení v Brně*. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Brno 2016. Srov. STAUFČÍKOVÁ, Helena: *Věznice v Brně na Cejlu jako součást komunistického represivního systému*, s. 102–121.

44 Vítězný návrh a jeho grafické zpracování je dostupné na internetové adrese <https://wave.rozhlas.cz/budovu-kreativniho-centra-v-brne-postavi-kava-jeji-celo-obrati-do-bratislavske-a-7035019> (citováno k 21. 8. 2018).

45 Podobně je na tom i věznice v Uherském Hradišti, tam ovšem plány rekonstrukce pokročily dále.